

TÜRKİYE'DE MİMÂRÎ MİRASI KORUMA ANLAYIŞI VE KOCA SİNAN ESERLERİNDEN TEKİRDAĞ RÜSTEM PAŞA KÜLLİYESİ'NDEKİ GÖLGESİNE KISA BİR BAKIŞ

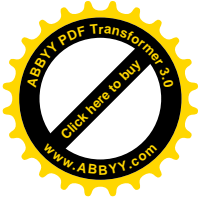
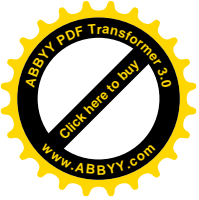
Mehmet TUNÇEL*

Türkiye'de, farklı devir ve türleri ile sonsuz bir hazine ölçülerindeki kültürel varlıkların zenginliğine paralel olarak, bu değerlerin talihsizlik dolu ve hiç de iç açıcı görünmeyen sayısız manzarası da, ne yazık ki acı bir gerçektir. Taşınır ve taşınmaz tarihî eserlerin korunması ve yaşatılmasıyla ilgili kaygılara da sık rastlanır; fakat bunların haksızlığını düşünmek bir yana, eleştiri dozunu yükselterek aralıksız sürdürülmesini sağlayacak daha yoğun çabalar gerektiği, *koruma* kavramı ile "*korumak*" fiilinin olumsuz emir hali "*koruma!*", uzun süreden beri eş anlamda algılanıyormuş gibi endişe verici görüntülerin hem yaygınlaşması, hem de tahrip derecesinin giderek artması eğiliminden anlaşılıyor. Aynı olumsuzluklar zincirine ait, dehşet uyandırıcı boyutlardaki halkaların, Mimar Sinan yapılarına dahi uzandığı açıkça izlenebiliyor. İşte, bunlardan birini teşhir ve irdeleme amacı güden bu yazıda, taşınmaz kültür varlıklarımızın durumuna kısaca değinilerek Koca Sinan'ın eserlerinden Tekirdağ Rüstem Paşa Külliyesi üzerine bazı gözlemler dile getirilmektedir.

Ülkemizde, tutarlı, sağlam bir eski eser politikasının tesbiti ve yerine oturtulamayışı, kültür varlıklarımıza yeterince sahip çıkma bilinci kazandıracak seviyede eğitim verilemeyişi, kadro eksikliği, teknik, pratik ve maddî yetersizlikler ile benzeri konular hakkında tartışmalar, çeşitli boyutlarda ve rihayetsiz bir şekilde yıllardan beri sürüp giderken¹, sanki bu tartışmaların kaynağını kurutmak istercesine, eski eserler süratle yok ediliyor. Üstelik, taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarını koruma

*.Doç.Dr Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi.

1.Türkiye'deki kültür ve tabiat varlıklarının geleceği için, 14-16 Mart 1990 Tarihlerinde gerçekleştirilen *Kültür ve Tabiat Varlıklarını koruma Kurultayı*, olumlu bir gelişme olarak, ilk defa yetkili kurum uzmanları ile akademik kadroların büyük çoğunluğunu, tek çatı altında toplamakla, birlikte düşünme ve çeşitli görüşleri belirleme fırsatı vermiştir. Kurultay bildirimleri ve komisyon kararları için bkz. Anonim (T.C. Kültür Bakanlığı, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü), *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı*, Ankara 1990.

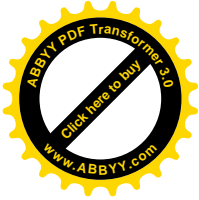
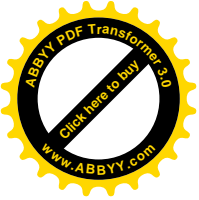

amaçlı kanun ve yönetmelikler² ile bunların yetkili kıldığı kurumlara ve kurullara rağmen....

Mimâî değerler, pek yakın sayılamıyacak yıllardan beri şehircilik ve imar uğruna feda edilmiş, çoğu tahrip görmüş, estetik kayba uğramış, bir kısmı da yok olmuştur³. Günümüzün çok daha hızlı imar hareketleri, irili ufaklı yerleşme birimlerinin kimliğini değiştirirken, nasılsa hatırı sayılarak kalabilmiş anıtlar da, bitmeyen tehditlerle yüz yüze bulunuyor ve ortak bir çaresizliği yaşıyorlar:

Çeşitli bahanelerle yıkılıp ortadan kaldırılmaları yanı sıra, ya bizzat kurcalanıp ötesi berisi budanmakta, ya çevrelerini saran tarihî dokudan yoksun bırakılmakta, ya da yanbaşılarına yükselmiş yeni binaların fizikî baskısıyla ezilerek, şehir silüetindeki etkilerini kaybetmektedirler. Bir taraftan da, *koruma, restorasyon, çevre düzenleme ve yeniden fonksiyon kazandırma* gibi amacı iyi niyetli yaklaşımların, ehil olmadığı anlaşılan ellerdeki uygulamalarıyla, karakteristik formasyonları algılanamayacak derecede bozularak vasıfsız yapılara dönüşmektedirler. Henüz bu negatif aşamalara varmamışlarsa, her gün kısılcacını sıkarak, adım adım yaklaşan aynı tehlikelerle kuşatılmışlardır.

-
2. Bu konuda sorumluluk ve yetki, farklı bakanlıklarla ilgisi oranında bölüştürülmüş gibi görünmekle birlikte, çeşitli resmî kuruluşlar arasında yeterli koordinasyon sağlanamayışı, birbiriyle çelişkili kararlar ve acıklı sonuçları ile açıkça belirmiş; eski eserler aleyhine bir başıboşluk ve kargaşa ortamı doğurmuştur. Sorumluluk ve yetki paylaştırılan devlet organları ve halen yürürlükte bulunan ilgili hükümler için bkz. Anonim (T.C. Kültür Bakanlığı, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü), *Taşınmaz kültür Varlıkları Mevzuatı*, Ankara 1990. Daha önceki durumla krşl. üzere, F. Akozan, *Türkiye'de Tarihi Anıtları Koruma Teşkilatı ve Kanunlar*, İstanbul 1977; hukukî yorumlar ve terminoloji için bkz. B. Umar, *Eski Eserler Hukuku*, İzmir 1981. Bunlardan Başka, ilgili diğer yayınların sayısı da oldukça fazladır. Söz konusu yayınlar yanı sıra, çeşitli kurumlara ait arşiv melzemesine de dayanan, dikkate değer ve geniş kapsamlı bir araştırma, ciddiyetle düşünülmesi gereken önemli sonuçlar ortaya koymuştur. Bkz. H. Çal, *Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi Eski Eser Politikası*, 2 Cilt, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1990.
 3. Şehircilik faaliyetlerinin taşınmaz eski eserlere verdiği zarar, çeşitli yayın organlarında seyrek aralıklarla da olsa şikayet ve feryat yazılarına konu teşkil etmiş; ama bu çabalardan sonuç alınmadığı gibi, Meşrutiyet Devri'nde başlayan "*kör kazma*" tahribatı giderek yayılmış, kurban sayısı da gün geçtikçe artmıştır. Şehirlerin imarında eski eser tahribi; Mimar Kemalettin kalemiyle Meşrutiyet döneminin gazete ve dergilerine yansıyan karşı mücadele; "*kör kazma*" ve kurbanları konusunda bkz. H.B.Kunter, "Türkiye'nin Anıtlar Davası", *Ülkü*, 3. Seri, C.3, S. 26, Ankara (Şubat) 1949, s. 5-6; eski eserlerin tahribi ve kurtarma çabalarının tarihçesi ile koruma çareleri konusunda fevkalâde ışık tutucu değerlendirme ve görüşler için ayrıca bkz. S. Eyice, "*Vakıf Sanat Eserlerinin Korunmasının Önemi*", *Vakıflar (İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 3. Vakıf Haftası Armağanı)*, basıldığı şehir adı ve tarihi ile sayfa numaraları yok (İstanbul, 1985, s. 29-41)

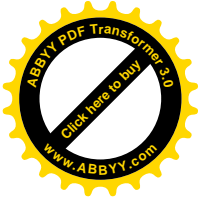
Böylesine samimiyetsiz veya beceriksiz bir ortamda, ergeç kıyıma uğrayacak yeni birer hedef seçilmeleri yerine, anıtlara el sürmeden kendi kaderlerine terk edip, zamanla eriyip gitmelerine göz yummak, son çare ve maalesef haklı bir tercih haline gelmiştir.

Mimârî mirasımızı tanınmaz kılıklara büründürerek yozlaştıran veya bütünüyle ortadan kalkmasına yol açan davranışlar, eğitimsiz sade bir vatandaş için kişisel niyet ve amaçları doğrultusunda belki mantıklı, fakat kültür değerlerimiz açısından kesinlikle hoş görülemediği çabalardır. Öte yandan, bu tür eserleri korumak, bakım ve onarımlarını yapmak görevi kendilerine verilmiş kurumlar ise, asıl kuruluş gerekçeleri ve dolayısıyla varlık sebepleri olan binalara karşı tutumlarıyla, vatandaş davranışını bile aratacak, vahim çelişkiler sergileyebiliyorlar. Öyle ki, *aslî yapısını değiştirmeden anıtların korunup yaşatılması ve geleceğe aktarılmasıyla yükümlü* buldukları bilincinden çok, bu eserleri gelir getirici birer varlık; *restorasyon* işlemini de, gelir kaynaklarını zenginleştirici bir araç olarak kullanma eğiliminde görünüyorlar.

Bu düşüncüyü doğurup pekiştiren ilkel uygulamaları, yapı isimlerinin listesi dahi sayfalar tutacak kadar fazla sayıdadır; son senelerde bir furya halinde daha da artmaktadır. Her nasılsa, korunması gerekli kültür mirası ve koruyucuları (?) arasında acımasız bir savaş sürüyor gibi görünen bu çelişki içinde, aralıksız hücumu uğrayan tek taraf vardır: Bütün savunması mirasçılara bırakılmış masum ve mazlumlar... Verdiği çok ağır kayıplara rağmen, öz gücü ile hâlâ direnebilen bu cephede, hepimizin başlıca övünç ve gurur kaynağı, Koca Sinan'ın eserleri de bulunuyor.

Kültür varlıklarımız arasında Mimar Sinan'ın yapıları⁴, nicelik ve nitelikleri ile başlıbaşına çağ oluşturmuş, dev anıtlar dizisidir. Türkiye

⁴Tezkire kayıtlarına göre, Mimar Sinan'ın yapıları 477 adettir. Bu rakam, farklı tezkire listeleri arasında değişkenlik göstermekle beraber, tek liste haline getirilmesi sonucu elde edilen, toplam 477 yapıdan 29'u bilinmeyen veya belirlenemeyen, 172'si ortadan kalkmış, 49'u yenilenip asıl şekli değişmiş, 23'ü harabe halinde, 204'ü özgün biçimi ile günümüze ulaşabilen eserlerdir: İsimleri ve sayıları için bkz. A. Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 250-270; tezkireler hakkında, bkz. A. Kuran, "*Mimar Sinan'ın Eserleri ve Camileri Konusunda Kısa Bir Değerlendirme*", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi, Beşeri Bilimler*, Vols. 4-5/1976-1977, s. 83-101 (s. 84); A. Kuran, *Mimar Sinan*, s. 20-27; R. Şeşen, *Mimar Sinan Hakkında Kaynaklar* II. *Uluslararası Türk ve İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, Bildiriler, C.II, Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 1- 11; R.Şeşen, "*Mimar Sinan ile İlgili Yazmalar*", *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarılığı ve Sanatı*, İstanbul 1988, s. 269-275; Z. Sönmez, *Mimar Sinan ile İlgili Tarihi Yazmalar-Belgeler*, İstanbul 1988, s. 12-16. Tezkire Metinlerinin (*Adsız Risale, Risalet-ül Mimariye, Tuhfet-ül Mimârîn, Tezkiret-ül Ebniye, Tezkiret-ül Bünyan*) transkripsiyonlu neşri: R. M. Meriç, *Mimar Sinan-*

topraklarında bu eserlerin büyük çoğunluğuna⁵ sahip bulunmak ise, hiç şüphe yok ki, önemli bir şanstır. Ama bunları lâıkiyle koruyucu, yaşatıcı tedbirleri almak da başlıca görevdir.

Bu yolda ciddi, titiz, sabırlı mesafeler aşmak yerine, samimiyetsizce tam tersini yaparken, eşsiz usta ve erişilmez anıtlarını methiyelerle anmak takdir, şükran ve minnettarlık ifadesi olsa da, onlara yetmez....

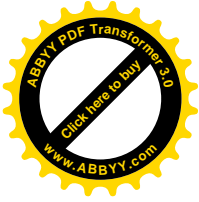
Böylesi görünüşlerin izlenimleriyle, Sinan yapıtlarına yüz ağartıcı birer vitrin gibi özenildiği sanılır. Gerçekte ise, onların seviyesine yakışır, bilincli mirasçıların ellerinde buldukları dahi çok şüphelidir.

Bir başka deyişle, en gerekli duyarlıktan bile yoksun hafifliklerin sonuçlarına bakılırsa, esasen çoğu birer kurban haline getirilmiş kültür değerlerimiz kadar, *mihenk taşı* konumundaki Koca Sinan anıtlarına da görgüsüz bir mirasyedi edasıyla davranıldığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Bu umursamaz zihniyetin çarpıcı görüntülerinden birisi de, Tekirdağ Rüstem Paşa Külliyesi'nde sahnelenmiştir. Son yıllarda, çok yönlü gelişen buradaki bahtsızlığı açıklamak üzere, önce külliyenin aslı kuruluşunu kısaca tanıtmaya, sonra yakın geçmişteki haline ait izlenimlerimizi aktarmaya ve ardından da, nasıl korunduğuna dair acıklı serüveni nakletmeye çalıştık :

Hayatı, Eseri, I, Mimar Sinan'ın Hayatına, Eserlerine Dair Metinler, Ankara 1965; adı geçen kaynaklarda sıralanan eserler, A. Kuran, "The Mosques of Sinan" *Fifth International Congress of Turkish Art*, Budapest 1978, s. 559-568 (s.560); Kuran, *Mimar Sinan'ın Eserleri ve ...*" s. 83, 84'de toplam sayı 455 verilirse de aynı yazarın sonraki incelemeleri, yapıların 477'ye ulaştığını göstermektedir: Kuran, *Mimar Sinan*, s. 22, 23, 257, 270; A. Kuran, "Tezkerelerde Adı Geçen Sinan Eserlerinin Yapı Türlerine Göre Alfabetik Listesi", *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, C. 1, İstanbul 1988, s. 155-166 (s.166). Bu yayınlardan başka, yapı listelerini karşılaştırmak üzere bkz. A. Refik, *Mimar Sinan*, İstanbul 1931, s. 63-72; R. E. Koçu-S. Çetintaş, *Mimar Sinan*, "Cumhuriyet" in Broşürü, İstanbul 9 Nisan 1936, s. 21-24; A.B. Koçu, *Mimar Sinan*, (Yavrutürk, Özel sayı, No: 10), İstanbul 9 Nisan 1940, s. 44-48; Anonim, "Koca Sinan'ın Eserleri", *Mimarlık*, Yıl II/S. 2-3, İstanbul 1945, s. 30-33; A. Batur- S. Batur, "Sinan'a Ait Yapıların Listesi", *Mimarlık*, S. 49 (1967/11), İstanbul 1967, s. 35-39; A. Batur - S. Batur, "Sinan'ın Yapıtları", *Koca Sinan*, Ankara 1968, s. 63-77; M. Sözen ve Diğerleri, *Türk Mimarisi'nin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul 1975, s. 367-386; Y. Taylan, *Mimar Sinan'ın Tezkiretülebniyesine Göre Mimar Sinan'ın Eserleri*", *Erciyes*, C.1, S. 1, Mayıs 1978, Kayseri 1978, s. 26-32; Z. Sönmez. a.g.e., s. 30-40, 66-77, 82-94, 99-100.

5. Tezkirelerle elde edilen 477 adet yapı adı arasında, Türkiye dışındaki eserlerin toplamı 41 tanedir, kşl. Kuran, *Mimar sinan*, s. 250-270; Kuran, "Tezkerelerde....", s. 155-166.

TEKİRDAĞ RÜSTEM PAŞA KÜLLİYESİ

Rüstem Paşa⁶ Külliyesi, cami, medrese, imaret, kervansaray, çifte hamam, kütüphane ve bedesten ile, Osmanlı Şehri için başlıca ihtiyaçları karşılayabilecek donatım fonksiyonlarına göre tasarlandığı anlaşılan bir yapı topluluğudur⁷.

Mimar Sinan eserlerine ait *tezkire* listelerinde, eski ismi *Rodosçuk* ile anılan Tekirdağ'da, Rüstem Paşa adına *Cami, medrese, İmaret ve Kervansaray* kaydedilmiştir⁸. Bu kaynaklarda geçmediği halde, *çifte Hamam* külliye dahilinde varlığı bilinen yapılardandır⁹. Bir

6.Rüstem Paşa, H. 951 (M.1544)'de vezir-i âzam olmuş; H. 960 (M. 1553)'de azledilmiş; H. 962 (M.1555)'de ikinci defa aynı göreve getirildikten sonra, ölüm tarihi H. 968 (M.1561)'e kadar makamında kalmıştır. Hayatıyla ilgili daha geniş, başlıca açıklamalara dair, bkz. İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.II (3. bas.), Ankara 1975, s. 549-551; İ.H. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, (Osmanlı Devlet Erkânı)*, C.5, İstanbul 1971, s. 17, 18; krşl. M.T. Gökbilgin, "*Rüstem Paşa ve Hakkındaki İthamlar*", (İ.Ü. Ed. Fak.) *Tarih Dergisi*, C. VIII, s. 11-12, İstanbul 1956, s. 11-50.

7.Tekirdağ Rüstem Paşa Külliyesi hakkında kısa, fakat önemli bilgiler ile eski fotoğraflar için bkz. H. Çevik, *Tekirdağ tarihi Araştırmaları*, İstanbul 1949, s. 64-72 ve 5, 6, 17. resimler; daha sonra, cami ilk defa tarafımızdan yayınlanırken, bu vesileyle öteki yapılara da kısaca değinilmiştir: M. Tunçel, *Babaeski, Kırklareli ve Tekirdağ Camileri*, Ankara 1974, s. 31-35; külliye veya yapıları ile ilgili diğer yayımlar: G. Goodwin, *A History of Ottoman Architecture*, London 1971, s. 213-214 v.d.; M. Sözen ve diğerleri, *a.g.e.*, s. 173, 174; A. Kuran, "*Single Domed Mosques of Architect Sinan*", *II. Uluslararası Türk ve İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, Çağrılı Bildiriler ve Kongre Faaliyetleri*, C.III, İstanbul 1987, s. 83-104 (s. 89,99); A. Kuran, *Mimar sinan*, s. 67 (n. 55), 294, 345, 364, 371; A. Kuran, "*Mimar Sinan'ın Camileri*", *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, C.1, İstanbul 1988, s. 175-214 (s. 195); Z. Ahunbay, "*Mimar sinan'ın Eğitim Yapıları*", *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, C.1, İstanbul 1988, s. 239-309 (s. 250-299); A.S. Ülgen (Yay. Hz: F. Yenişehirlioğlu- E. Madran), *Mimar Sinan Yapıları (Katalog)*, Ankara 1989, s. 10, 11 ve *Mimar Sinan Yapıları, Levhalar*, 1. cilt. Ankara 1989, Levha: 23-27.

8.Bkz. Yukarıda 4. notla belirtilen yapı listeleri ve farklı yayınlardaki durum konusunda M. Tunçel, *a.g.kitap*, s. 32, 38. not.

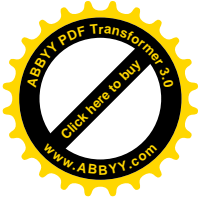
9.Halk arasında ve mahallî yayınlarda "*Paşa Hamamı*" adıyla anılan bu eserle ilgili olarak, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinden yararlandığını belirten Çevik, *a.g.e.*, s. 73'de, Mihrimah Ayşe Sultan ve Rüstem Paşa'ya mahsus vakfiye defterinde bulunduğu *10 Safer 965 (M. 1557)* tarihli kayıtların bir kısmını da şu şekilde aktarır: "*Kasaba-i Rodosçukda bimenihi taalâ bina buyurdıkları cami-i şerife muttasıl olan çifte hamamı ve kırk beş bab mahzenlerini ve sekiz bab debağhanelerini ve kasaba-i mezburede bina buyurdıkları kârbansaraya muttasıl iki bab dükkânı ve kârbansaray kurbünde olan on bab dükkânı ve...*" Bu bilgiden anlaşıldığı üzere, hem çifte hamam, hem de bahsi geçen diğer binalar Rüstem Paşa vakfidir. Yeri geldikçe hamam ve kervansaray hakkındaki bilgileri metnimizde vermekteyiz. Ancak öteki yapıların tamamı ortadan kalkmış ve bunlarla ilgili başka doküman da henüz bulunamamıştır.

*Kütüphane*¹⁰ ve şehirdeki *Bedesten*¹¹ de, külliye'nin elemanları arasında sayılabilir.

Tarihi ve bânisi hakkında kesin bilgi veren tek yapı camidir; portalindeki inşa kitabesi, ebcedle H. 960 (M. 1552/53) yılında yapıldığını belirtir¹². Buna göre, aynı yıl veya kısa zaman aralıklarıyla diğer binaların da inşası sonucunda, külliye'nin tamamlanmış olması mümkündür.

Külliye yerleşimi (Şekil: 1), güneydoğu yönü denize doğru alçalan az meyilli bir yamaç şeklindeki topoğrafya değerlendirilerek¹³,

10. Külliye'de bir kütüphanenin varlığına dair kesin belgelerden yoksunuz; fakat Çevik, a.g. e. s. 68'de böyle bir yapıdan bahsederek "*cami ile medrese arasında, 8x8 m. ebadında..*" bulunduğunu ve "*.. son zamanlarda aşhane...*" olarak kullanıldığını belirtir; aynı yazar daha sonraki bir yayınında (H. Çevik, *Tekirdağ Tarihi Araştırmaları: Tekirdağ Müzesine Doğru*, İstanbul 1966, s.5) tekrar bu yapıya atıfla, "*.. eski medreseden kalan kubbeli küçük bir kitaplık vardır...*" diyerek bazı düşüncelerini anlatır; ancak bu tariflere uyan yapı, aslında medresenin dershanesidir. Aynı yapı hakkında, diğer yanlışlıklara da değindiğimiz daha geniş açıklamalar için, bu yazımızın medrese, dersane bahislerine ve ilgili notlara bakınız.
11. Tekirdağ'da Rüstem Paşa tarafından bir bedesten yaptırıldığı, şimdiki bilgilerimizle herhangi bir belgeye dayanarak ispatlanamıyor. Fakat yapının mimârî karakteri, Rüstem Paşa Külliyesi'ne ait binalarla çağdaş özelliklere sahiptir. Gerek bu durum ve gerekse Rüstem Paşa'nın şehirde geniş programlı bir külliye tesis ettiği düşünülürse, bedestenin de bu topluluğun bir parçasını oluşturarak, aynı kişi tarafından kurulması mantıklı görünüyor. Ayrıca, söz konusu yapının adı ve dolayısıyla fonksiyonu bakımından üzerinde durulması gereken yanlış hususlar da vardır: Bu yapıyı, önce "*Bedesten*" başlığı altında tanıtip hakkında bazı bilgiler veren Çevik, daha sonraki yayını ile bunun külliye'ye ait *kervansaray (han)* olduğunu, sonradan *bedesten* olarak kullanıldığını ve bu ismi aldığını, çelişkili ifadelerle öne sürer (krşl. Çevik, *Tekirdağ...*, 1949, s. 68 ve aynı yazar, *Tekirdağ...*, 1966, s. 20, 30); Vakıflar Gn. Md. lüğü, Abide ve Yapı İşleri Dairesi, 59, 01. 01/1 numaralı dosyada, bu yapıya düzenlenmiş 20. 3. 1983 tarihli *Vakıf Eski Eser Fişi* de, adını "*Rüstem Paşa Bedesteni*", *yapılış tarihini* "H. 960 (M. 1553)", bânisi, ve vâkımını "*Rüstem Paşa*", mimarı ve ustasını "*Mimar Sinan*" diye belirtiyorsa da, hangi kaynaklara dayandığı aydınlatılmamış bir tescildir. Bu fişin arka yüzündeki, "*Rüstem Paşa'nın H. 965/M. 1557 tarihli vakfiyesinde bedesten şöyle bahsedilmektedir*" açıklaması ardında ise, Çevik tarafından yayınlanmış (yukarıda 9. nota aktardığımız) vakfiye kaydı aynen tekrarlanmaktadır. Ama bununla bedesten arasında herhangi bir ilişki kurulamaz. Çünkü vakfiyede geçen kervansaray, külliye'ye dahil olduğu, yakılıp ortadan kalktığı kesinlikle bilinen ayrı bir yapıdır. Henüz ayakta bulunan bina ise, karakteristikleri itibarıyla hiç şüphesiz tipik bir bedestendir; belgelenmediği sürece bânisi, mimari, tarihi de ancak tahminen söylenebilecek durumdadır.
12. Cami portalinde, biri inşa, diğeri onarım tarihini gösteren iki kitabe vardır. Her ikisi de okunuşu ve tercümesiyle (Çevik, *Tekirdağ...*, 1949, s. 66-68) yayınlanmıştır. İnşa kitabesi, kapı açıklığı üzerindeki basık kemer ile kavsara arasındadır. Onarım kitabesi ise, portalin sağ (batı) yanına, mihrabiye nişi yukarısına yerleştirilmiştir. Bu kitabe, Sultan Mecid tarafından ve ebced hesabıyla H. 1257 (M. 1841) senesinde, caminin tamir ettirildiğini gösterir.
13. Şehrin coğrafî ve topoğrafik yapısı, genel özellikleri için bkz. K.A. Aru, "*Tekirdağ İmar Plânı ve İzahat Notu*", *mimarlık*, IV. Yıl, S. 5-6, İstanbul 1947, s. 11-16, 36-38 (bu imar plânının pek okunamayan bir baskısı, s. 14).

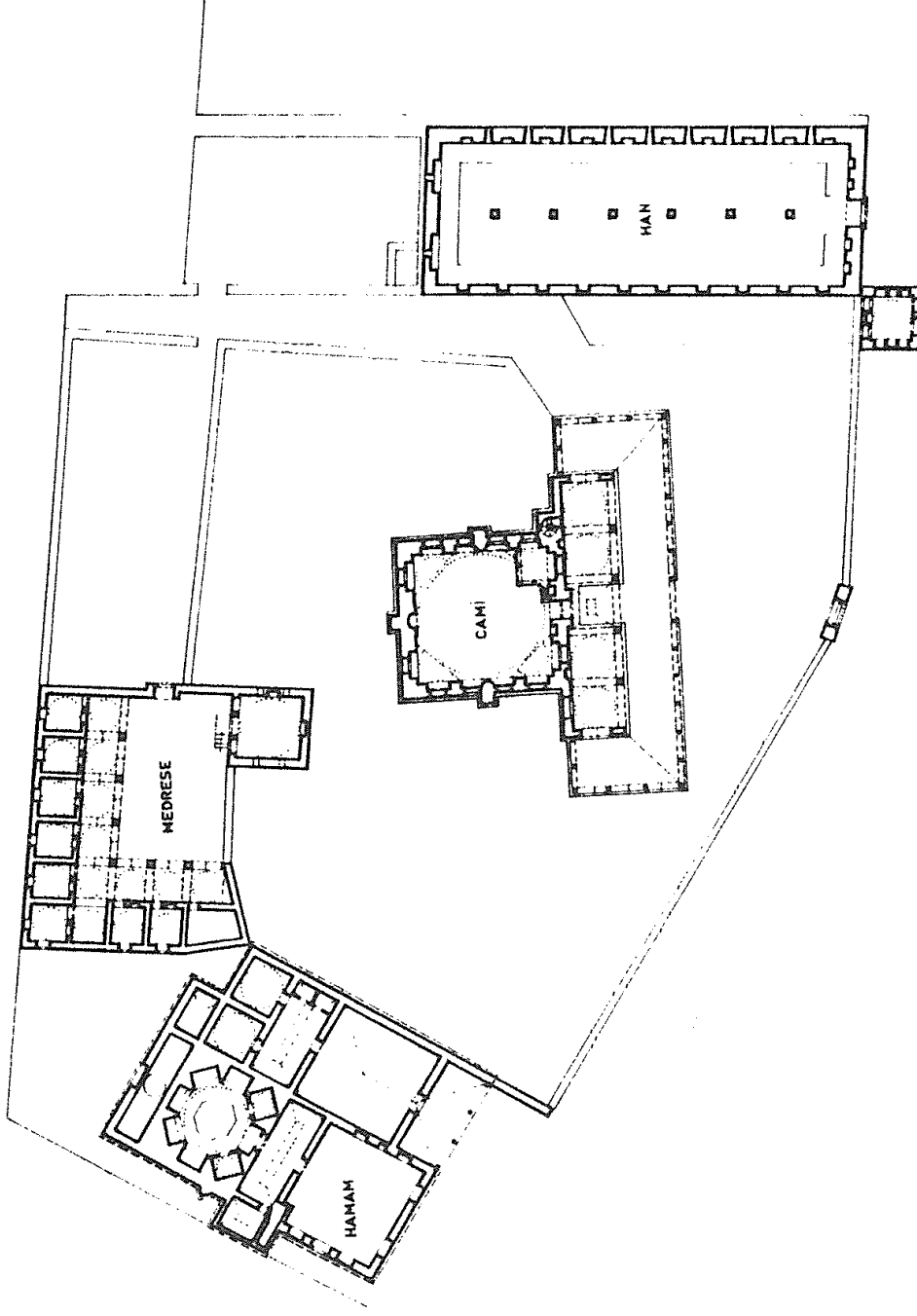

kademeli ve asimetrik düzenlenmiştir¹⁴. Bununla beraber *cami*, arazinin düz yüzeyli üst bölümünde, yapı topluluğu için odak belirleyici konuma sahiptir. *Kervansaray (Han)*, caminin güneybatı tarafındaki düzlükte yer aldığı bilinmesine rağmen, yıllar önce ortadan kalkmıştır¹⁵. *İmaret* ise, yeri tam kestirilememekle birlikte, tahminen kervansaray yanında veya yakınlarında ve belki aynı seneler yıkılmış bir bina olabilir¹⁶. *Kütüphane*

14.Burada sunduğumuz (Şekil: 1) vaziyet plânı, A.S. Ülgen tarafından hazırlanmış çizimin (Yenişehirlioğlu-Madran), *Levhalar*, 1. Cilt, Levha: 23) kopyasıdır. Levha lejantında *restitüsyon* açıklaması bulunmakla birlikte hangi kısımların, ne ölçüde bu kapsama girdiği çizimle ifade edilmemiş ve tarih de belirtilmemiştir. Ancak cami cephesine ait 27. Levhada, 1951 tarihi vardır.

15.İmaret hakkında öğrenilebilenler çok sınırlıdır: Çevik (*Tekirdağ...., 1949, s.68*), "*İmaret ve Hücreler: Vaktile caminin batısında, deniz kenarına kadar inen kubbeli ve sütunlu taş hücreler, imaret ve fodla furunları vardı. Bunlar bir yangının ardından yıkıldı. Bugün yalnız iki kalın paralel duvar kalmıştır*". şeklinde tanımlar ve muhtemelen bu bilgiye dayanarak da, "*Kaynaklar Rüstem Paşa Camiinin batısında yer aldığını yazıyorlar. Bir yangın geçirdiği ve daha sonra yıktırdığı biliniyor. Bugün arsası hir parkı halindedir.*" açıklaması (Kuran, *Mimar Sinan*, s. 364), imaretin de batıda ve kervansaray ile deniz arasında (güneye doğru) yerleşmiş bulunduğunu gösterir. Bu durumda, Ülgen'in çizimine göre, medresenin giriş cephesi karşısına rastlayan, kervansaraya bitişik konumlu ince hatlarla belirtilmiş yapı duvarlarının imarete ait olabileceği akla geliyor. Çevik'in bahsettiği "*fodla furunları*" da birlikte düşünülürse, imaretin medreseye yakın olduğu fikrini destekliyor. Zira *fodla*, pide şeklinde, yassı bir ekmeğe çeşididir; imaretlerde şirilenler, medrese talebelerine ve ihtiyaç sahiplerine, vakıf şartlarındaki istihkaklar ölçüsünde dağıtılmaktaydı (daha geniş bilgi ve *fodla* çeşitleri için bkz. M.Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.I (2. bas.), İstanbul 1971, s.634). Mimar Sinan'ın tasarladığı imaretler konusunda bkz. M.B. Tanman, "*Sinan'ın Mimârisi İmâretler*", *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, C.1, İstanbul 1988, s. 333-353; bu makalede (s.338, 22. not), Tekirdağ Rüstem Paşa İmaretini ve ortadan kalkmış, mimârisi yeterince bilinmeyen diğer imaretlerin adları da verilir.

16.İmare hakkında öğrenilebilenler çok sınırlıdır: Çevik (*Tekirdağ...., 1949, s. 68*) "*İmaret ve Hücreler: Vaktile caminin batısında, deniz kenarına inen kubbeli ve sütunlu taş hücreler, imaret ve fodla furunları vardı. Bunlar bir yangının ardından yıkıldı. Bugün yalnız iki kalın paralel duvar kalmıştır*". şeklinde tanımlar ve muhtemelen bu bilgiye dayanarak da, "*Kaynaklar Rüstem Paşa Camiinin batısında yer aldığını yazıyorlar. Bir yangın geçirdiği ve daha sonra yıktırıldığı biliniyor. Bugün arsası şehir parkı halindedir*". açıklaması (Kuran, *Mimar Sinan*, s. 364), imaretin de batıda ve kervansaray ile deniz arasına (güneye doğru) yerleşmiş bulunduğunu gösterir. Bu durumda, Ülgen'in çizimine göre, medresenin giriş cephesi karşısına rastlayan, kervansaraya bitişik konumlu, ince hatlarla belirtilmiş yapı duvarlarının imarete ait olabileceği akla geliyor. Çevik'in bahsettiği "*fodla furunları*" da birlikte düşünülürse, imaretin medreseye yakın olduğu fikrini destekliyor. Zira *fodla*, pide şeklinde yassı bir ekmeğe çeşididir; imaretlerde pişirilenler, medrese talebelerine ve ihtiyaç sahiplerine, vakıf şartlarındaki istihkaklar ölçüsünde dağıtılmaktaydı (daha geniş bilgi ve *fodla* çeşitleri için bkz. M.Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (C.I. (2. Bas.), İstanbul 1971, s. 634). Mimar Sinan'ın tasarladığı imaretler konusunda bkz. M.B. Tanman, "*Sinan'ın Mimârisi İmâretler*", *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, C.1, İstanbul 1988, s. 333-353; bu makalede (s.338, 22. not) Tekirdağ Rüstem Paşa İmaretini ve ortadan kalkmış, mimârisi yeterince bilinmeyen diğer imaretlerin adları da verilir.

Şek.1-Tekirdağ, Rüstem Paşa Külliyesi vaziyet plânı (A.S.Ülgen'den)*

hakkında da kesin bir tesbit yapılamıyor¹⁷. Arazinin alt kademelerinde, güneydoğuya *medrese*; kuzeydoğuya *çifte hamam*, birer köşeleri birbirine teğet temas ederek, geniş açılı "L" biçiminde yerleştirilmiştir. *Bedesten* ise, caminin batısında, yaklaşık 140- 150 m. mesafede seçilmiş yeri (Şekil:2) ile¹⁸ külliye den bağımsız tasarlanmış ayrı bir eser gibi görünse de, fonksiyonu¹⁹ çarşı merkezine inşasını gerektirdiğinden diğer yapılara uzaklaşmıştır²⁰.

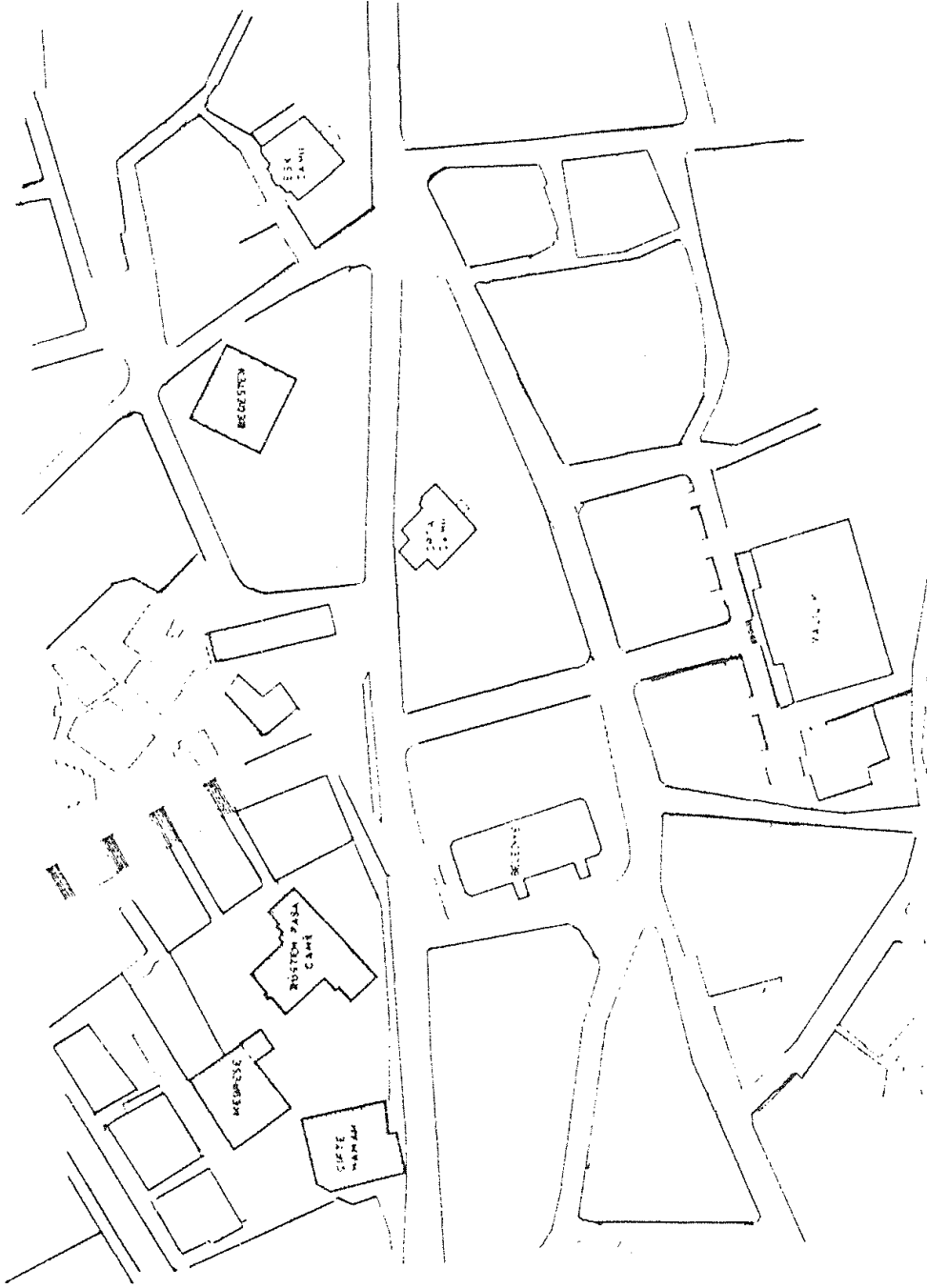
Cami: Kare plânlı, tek kubbeye örtülen bir harim ile çift revaklı soncemaatyeri ve tek şerefeli bir minareye sahiptir. Düzgün kesme

17.kütüphane, henüz aydınlığa kavuşturulamamış bir yapıdır. Çevik'in düşüncelerine katılmadığımızı da, yukarıdaki 10. notla ifade etmiştik. Kütüphane hakkında bilgi veren başka bir kaynağa da rastlayamadık.

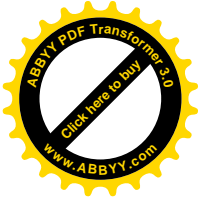
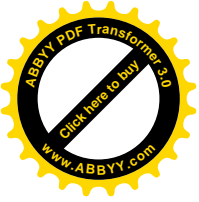
18 Şekil 2, Vakıflar Gen. Md.lüğü Abide ve Yapı İşleri Dairesi, 59. 01. 01/1 numaralı dosyada mevcut 1/1000 Ölçekli Kısmi Vaziyet Planı'ndan bir bölümün, sadeleştirilmek suretiyle çizilmiş kopyasıdır.

19 İktisadî bakımdan gelişmiş Osmanlı şehirlerinde , oldukça önemli fonksiyonlara sahip bedesten çarşının çekirdeğini teşkil eder. Bedestenler konusunda bkz. G. Özdeş, *Türk Çarşıları*, İstanbul 1953; S. Eyice, "*Les -Bedesten's- Dans L'Architecture Turque*", *Il Congresso Internazionale Di Arte Turca*, Venezia 26-29 Settembre 1963, s.35-39 ve aynı bildiri metninin diğer baskısı: *Atti Del Secondo Congresso Internazionale Di Arte Turca*, Napoli 1965, s. 113-117; E. Wirth, "*Zum Problem des Bazars (Sük, Çarşı)...*", *Der Islam*, Band 51, Heft 2, Berlin 1974, s. 203-260 ve Band 52, Heft1, Berlin 1975, s.6-64; K. Kreieser, "*Bedesten-Bauten im Osmanischen Reich*", *Istanbul Mitteilungen*, Band 29, Tübingen 1979, s. 367-400; H. İnalçık, *The Hub of City: The Bedesten of Istanbul*", *International Journal of Turkish Studies*, Vol. 1, No. 1, (Winter 1979-1980), Wisconsin 1980, s.1-17; M. Tuncel, *Osmanlı Mimarisinde Bedestenler*, (Ankara Üniversitesi, D. T. C. Fakültesi, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1980; M. Cezar, *Typical Commercial Buildings of Ottoman Classical Period and the Ottoman Construction System*, İstanbul 1983 ve bu kitabın çevirisi: M. Cezar, *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, İstanbul 1985.

20 Bu düşüncemize rağmen, Tekirdağ Bedesteni de, Kesinlikle Rüstem Paşa Külliyesi yapılarından biridir, iddiasında değiliz. Bundan dolayı sadece külliye yapılarına dahil bulunduğu şüphesiz görünen eserleri burada konu edinerek, bedesten üzerinde fazla durmamayı tercih ettik. Tekirdağ Bedesteni hakkında sunduğumuz daha geniş bilgiler için bkz. bir evvelki not, adı geçen Doktora Tezi, s. 102-104. Ancak bu yapıyı kısaca şu şekilde tanımlayabiliriz: Dikdörtken plânlı mekânı, iki ayak ve beden duvarları arasında uzanan kemerler ile altı bölüme ayrılmış ve bunların her birine eş büyüklükte birer kubbe örtülmüş, böylece modüler birimlerin meydana getirdiği, dört cephesi ortasında birer kapı açılmış bir bedestendir. Büyük ölçüde onarıldıktan sonraki haliyle, şimdi üç cephesine bitişik sıralanan dükkânları da bulunmakla beraber, bu unsurların orijinal durumu belli değildir. Osmanlı eseri diğer bedestenler arasında ise , mevcut bilgilerimize göre Amasya, Bergama, Beyşehir, Filibe, Gelibolu, Saray Bosna, Selanik, Serez, Sofya, Tosya, Üsküp, Zile şehir merkezlerinde inşa edilenler, Tekirdağ'daki ile aynı tipte plânlanmış bir iç mekân şemasını paylaşmakla ortak grup oluştururlar.

Şek.2- Tekirdağ, Rüstem Paşa Külliyesi ve Bedesten vaziyet plânı
(V.G.Md.lüğü arşivinden, sadeleştirilerek)

taşlarla inşa edilen yapıda, örtü elemanları kurşun kaplanmıştır²¹. Kuzey cephesi önündeki düzlük arazi, harim girişi, aksına diyagonal konumlu bir portal ve iki yanında uzanan alçak seviyeli duvarla sınırlandırılarak, avlu niteliği kazanmıştır. Burada, harim ve avlu girişleri arasındaki bölüme yapılmış bir şadırvan²² da vardır.

Medrese: Caminin doğu köşesi hizasından itibaren, kible duvarı paralelinde kuzeydoğuya uzanan ve cami çevresine göre 5-5,5 m. düşük kotlu, teraslanmış düz zemine oturmaktadır. Kuzeydoğu-güneybatı eksenini boyunca uzanan, açık avlulu, kabaca dikdörtgen plânlı ana kütle ve kare plânla dışa taşkın dershanesi ile asimetrik düzenlenmiş bir medresedir²³. İnşa malzemesi, duvarlarda taş, kemer ve örtülerde tuğladır. Güneydoğu ve kuzeydoğuda, zemin tesviye kotuna erişmek üzere inşa edilen istinat duvarları, beden duvarlarına da temel yapıldığından, iki cephesi aşırı yükselmiş; cami tarafındaki kuzeybatı yanda ise, dersane ünitesi ve kısa boyda bir avlu duvarı ile arazi yükseltisine yaslanmıştır. Teras seviyesindeki temel üzerinde bulunan güneybatı cephede, taçkapısı avlu aksına yerleştirilmiş; beden duvarı da, taçkapıdan az sonra bir ihata duvarına dönüşerek camiye doğru uzanmıştır. Bu bölümden bir kısmı avluya ayrılmış, artakalanı biraz daha yükseltmekle dersane için kullanılmıştır.

21.Cami tarafımızdan daha önce etraflıca incelenerek yayınlandığı için, tekrar niteliğinde detaylı tanımına burada yer vermedik. Yukarıdaki 7. notla, söz konusu yayımlarımız ve diğer yazarların eserlerine ait bibliyografik künyeler belirtilmiştir.

22.Şadırvanın, H. 1257 (M.1841) yılında, Sultan Abdülmecid tarafından yaptırılan onarım esnasında ortaya çıktığı anlaşılmakla beraber (krşl. Çevik, *Tekirdağ...*,1949, s. 65 ve Tunçel, *Babaeski...*, s. 32), yerinde daha önce böyle bir unsur olup-olmadığı bilinmiyor.

23.Medresenin paye derecesi ve müderrisleri hk., C. Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, Teşkilat, tarih*, İstanbul 1976, s. 347 ve bu yayında geçmeyen bir kaynaktaki bilgiler için bkz. M.K. Özergin, "*Eski bir Rûznâme'ye Göre İstanbul ve Rumeli Medreseleri*", (İ.Ü. Ed.Fak.)*Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 4-5, İstanbul 1974, s. 263-290, s. 267, 271, 282, 290 *Rodosçuk (=Tekirdağ) Rüstem P. Med. Hk.*; Osmanlı Medreseleri'ne dair genel bir sınıflandırma: Y. Ötüken, *Orhan Gazi (1326-1359) Devrinden Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) Devrinin sonuna Kadar Osmanlı Medreseleri*", (Atatürk Üniv. Ede.Fak.) *Araştırma Dergisi, Prof. Albert Louis Gabriel Özel sayısı* (sayı 9), Ankara 1978, s. 337-371 (konuyla ilgili eserlerin sıralandığı listeye, s. 361'de: "*Rusçuk...*" yer adıyla giren yapı, Rodosçuk (Tekirdağ) Rüstem P. Med. olsa gerekir); Mimar Sinan tasarımı medreselerin kataloğu, genel özellikleri, plân tipolojisi ve başka karakteristikleri hususunda ise bkz. Ahunbay, "*Mimar Sinan'ın Eğitim yapıları*", Tekirdağ Rüstem Paşa P. Med. tanıtımı, s. 250; değerlendirmeler, s. 269, 272; plân, s. 299. Öte yandan, Vakıflar Gn. Md.lüğü, Abide ve Yapı İşl. Dairesi Arşivi, Tekirdağ Rüstem Paşa Külliyesi'ne mahsus 59. 01. 01/1 no'lu dosyada ozalit kopyası bulunan aslında medreseye ait, 1/50 Ölçekli plâna

Dershane²⁴, avlunun kuzeybatı kenarına ön cephesi yerleştirilerek, tek kubbeli kübik gövdesi ile adeta bağımsız bir yapı karakterinde esas bünye dışına alınmıştır. İhata duvarı niteliğindeki kuzeybatı ve güneybatı yanları, arazide uygun seviyelere kadar set oluşturduktan sonra, basık görünüşte birer cephe ile toprak zeminden yükselir. Dershane girişi, diğer iki cepheden güneydoğudadır. Bu cephe ve aynı hizayı devam ettirerek binanın kuzey köşesine uzanan alçak boylu duvar, avluyu kuzeybatıdan sınırlandırır.

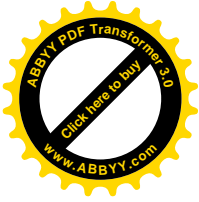
Avlu çevresinin sadece güneydoğu ve kuzeydoğu yanlarına, bir dizi kare ayak, sivri kemer ve kubbe kullanılarak, "L" şemasında bir revak yapılmış; kare plânlı, kubbe örtülü birer ünite olan hücreler de revak gerisine sıralanmıştır. Kuzey köşedeki hücre ile revak birimi, diğerlerine göre biraz büyükçedir ve yan duvarlarının farklı doğrultularından dolayı yamuk plânlı bir bölüm halinde ana şema çerçevesini de aşar. Böylece, burada teşkil edilmiş dar açılı kuzey köşesi ile medrese, çifte hamamın güneybatı köşesine teğet olarak bitişir.

Çifte Hamam: Caminin oturduğu yükseltiye batı yanı ile yaslanarak ve medrese arsasıyla eş kotlardaki dikdörtgen biçimi bir alana, duvarları taş, kemer ve örtüleri tuğla örülerek inşa edilmiştir. Kuzey-güney yönelişinde, soncemaatyeri dış revakı ve harim doğu köşesinden geçen doğrultuya paralel konumu dikkate alınırca, camiye bağlı bir geometrik çözüm vardır. Çifte hamam, dikdörtgen planlı sayılabilecek ana hatlarına rağmen, doğu kenar ortalarına rastlayan küçük bir bölümle dışa taşar; medreseden uzaklaşmak üzere su deposunun batı yan duvarı da biraz geri çekildiği için güneybatıda bir iç köşe oluşturur. İhata görevi de üstlenmiş batı duvarı ise, medreseye bitişik köşeden, caminin avlu duvarı hizasına kadar devam ederek, kuzeyde esas cepheyi aşan bir uzantı yapar.

Hamamın iç taksimatında erkekler ve kadınlar kısmını ayıran duvar, doğu tarafı biraz daha enli bırakarak, uzun aks paralelinde yapıyı ikiye böler. Bu duvarın doğu yanı erkeklere, batı yanı kadınlara ayrılmış

"Sübyan Mektebi Plan Rölövesi" yazılmış ise de, bu başlığın doğru olamayacağı çok açıktır.

24.Dershane'nin, yanlışlıkla *kütüphane* olarak tanıtıldığına dair bkz. yukarıdaki 9. not; ayrıca A.S. Ülgen'e ait rölöveler yayınlanırken, bunları tanıtmak üzere şematik çizimlerle hazırlanmış kitapta (Yenişehirlioğlu-Madran, *Mimar Sinan Yapıları (Katalog)*, s. 11), külliye'nin yerleşim şemasında, medresenin dershane ünitesi için "*Kütüphane*" yazılmış; bir evvelki notumuzda geçen, yanlışlık eseri "*Sübyan Mektebi..*" zannedilerek çizilmiş medrese rölövesinde ise dershane mekânı "*Aşevi*" yazısı ile gösterilmiştir.

ve her iki tarafa da kuzeyden itibaren *soyunmalık*, *ılıkık*, *sıcaklık* ve *su haznesi* sıralaması ile mekânlar yerleştirilmiştir. Bununla beraber, iki bölümün düzeni simetrik değildir; erkeklere ait kısımda daha olgun bir mekân organizasyonu izlenir²⁵.

Erkekler kısmı, doğu yana açılan bir kapı ile kare plânlı soyunmalık, buna güneyde bitişerek enine uzanmış, aynalı tonoz örtülü ılıkık (soğukluk) ve onun devamı olarak doğu cepheye taşan ustura ve tuvalet mahalli, su deposu ile ılıkık arasında ise sıcaklık ve halvet bölümlerine sahiptir. Kare sınırlar içindeki sıcaklık, tek kubbeyle örtülmüş sekizgen bir orta mekânın kenarlarına yerleştirilen üniteleri ile *yıldızvâri* tertiplenmiştir. Bu ünitelerden asal eksenlere rastlayan dördü ile güney köşelerdeki ikisi, orta mekâna yönelmiş tonoz örtülü birer eyvandır. Girişin yer aldığı kuzey eyvanın iki yanındaki köşe üniteleri ise, orta bölüme birer kapıyla bağlı ve eş büyüklükte kubbe ile örtülen, kare plânlı *halvet* hücreleridir.

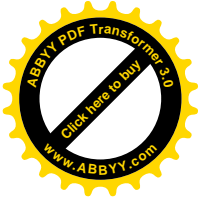
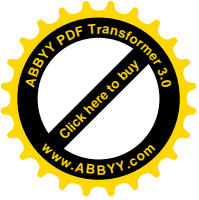
Kadınlar kısmında, kuzey cephe duvarı içe çekilmekle, bir yanı erkekler kısmı ve diğer yanı da batı beden/ihata duvarının uzantısı ile sınırlı soyunmalık önüne, çatı örtülü bir giriş revakı (sundurma) yapılmıştır. Soyunmalık, erkekler kısmının sıcaklığı hizasına kadar uzanan, kareye yakın dikdörtgen plânlı bir mekândır. ılıkık, aynalı tonoz örtülerek giriş aksına nazaran enine doğrultuda plânlanmış ve batıdaki dar kenarına ufak boyutlu iki temizlik ünitesi yerleştirilmiştir. Sıcaklık, ılıkığın güney duvarına açılmış birer kapı ile girilebilen, eş boyutlarda kare plânlı ve tek kubbeli, yanyana iki halvet hacminden ibarettir.

Bunlara ait ara duvar ve doğu beden duvarının devamıyla oluşmuş dar kenarları arasında uzanan su haznesi, güneye taşkın bir kütleyle sahiptir. İçi de hamamın bir kısmını ayıran hizada bölünmüş ve erkekler tarafındaki büyük hacimli hazne ile birlikte külhan yapılmıştır.

Bu hamamın, Osmanlı Dönemi Türk hamamlarının plân tipleri arasındaki yerini belirlemek istediğimizde, sınıflandırmaya elverişli en önemli tipolojik faktör bakımından²⁶ iki bölümünün ayrı tertiplendiği ve

25.Plân kompozisyonu bakımından, Türk mimarisindeki çifte hamamlarda kadınlar kısmı, erkekler kısmına nispetle ekseriya daha ufaktır (S. Eyice, "*İznik'de - Büyük Hamam- ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme*", (İ.Ü. Ed. Fak). *Tarih Dergisi*, C.XI, S. 15, İstanbul 1960, s. 98-120; bu bilgi s. 106).

26.Osmanlı Dönemi Türk Hamamları, tasnif edilebilir nitelikte zengin çeşitlendirmelerinden dolayı, sıcaklık ve halvet plân şemasının yönlendirdiği bir tipoloji çerçevesinde incelenilebilir (bu hususta bkz. Eyice, "*İznik'de..*", s. 108). Türk Hamam tiplerinin sistematik ayrımını ortaya koyan en önemli ilk çalışma, sayın hocam Prof.Dr. Semavi Eyice tarafından, zikrettiğimiz makale ile yayınlamış, bu incelemenin kazandırdığı görüşler de, daha sonra Türk Hamamları konusuna uzun yıllar emek veren

erkekler kısmına "yıldızvâri sıcaklıklı tip", kadınlar kısmına ise, *enine sıcaklıklı ve çifte halvetli tip*" tatbik edildiği görülür²⁷. Ancak her iki tarafın plânında da, ana şemaları dışına çıkmayan, birer varyasyon diyebileceğimiz ufak bazı detaylar vardır²⁸.

Kervansaray: Mimarî varlığının en küçük bir parçası dahi günümüze ulaşamayan, ancak A.S. Ülgen tarafından hazırlanmış vaziyet plânı²⁹ çerçevesinde bazı özellikleri tanımlanabilecek bir yapıdır³⁰. Buna göre, caminin güneybatısında, soncemaatyerine yaklaşık 15 m. mesafede, âdeta revakla ortalanarak, güneydoğu-kuzeybatı doğrultusu boyunca yerleştirilen dikdörtgen plânlı tek mekânı vardır. Kuzeybatıdaki dar cephesi ortasına açılan kapı ile giriş sağlanmıştır. İçeride, giriş eksenine eş aralıkla, tek sıra dizilen altı tane ayak mekânı iki sahna ayırır. Bu ayaklara binen *mahya* ve uzun kenarlardaki duvarlarca taşınarak, iki yana meyille alçalan, ahşap iskeletli bir *beşik çatı* ile örtülmesi büyük

Prof. Dr. Yılmaz Önge'nin araştırmaları ile desteklenmiştir; plân tipolojisi ve diğer özelliklere ilişkin başlıca yorumları için bkz. Y. Önge, "*Anadolu Türk Hamamları Hakkında Genel Bilgiler ve Mimar Koca Sinan'ın İnşa Ettiği Hamamlar*", *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, C.1, İstanbul 1988, s. 403-428.

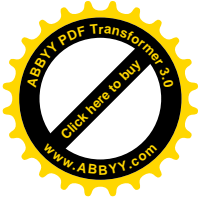
(Maalesef çok acı bir haberle sarsılarak, bu notumuza birkaç cümle daha eklemek mecburiyeti hissettik: Türk Hamamları üzerine son yayınlarından birini burada sunarken, makalemiz tamamlandıktan az sonra, vefatını derin teessürle öğrendiğimiz kıymetli âlim, unutulmaz dost, aziz insan Prof.Dr. Yılmaz Önge beyefendi aramızdan henüz yeni ayrıldığı için, kendisine sonsuz rahmet dileyerek, bu vesileyle taze hatırasına saygılarımı dile getirir, bu satırların yazımıza ilâvesini merhuma bir borç bildiğimi ifade etmek isterim.)

27.Bu tiplerin tanımı ve her birinin yapılar grubu için bkz. Eyice, "*Iznik'de...*" s. 110-111 (*yıldızvâri sıcaklıklı tip*); s. 107 (*Enine sıcaklıklı ve çifte halvetli tip*) ve s. 112-114 (*ortası kubbeli, enine sıcaklıklı ve çifte halvetli tip*). Burada belirtilen son iki tip aslında aynıdır; yalnız, sıcaklığın örtü formuna ilk seferde atıf yapılmadığı anlaşılıyor.

28.Bunlar, erkekler kısmında, girişin iki yanına birer halvet yerleştirilmesi; kadınlar kısmında da, enine sıcaklığın orta bölümü üzerine kubbe örtülmemesidir (bu özellikleri krşl. bir önceki notumuzla verilen yayım, aynı sayfalar). Halbuki karakteristik olarak, yıldızvâri sıcaklık tertibinde, bütün kollar birer eyvan biçiminde açılıyor; enine sıcaklık ve çifte halvet tertibinde ise, orta bölüm bir kubbe örtüsüne sahip bulunuyor.

29.Bu plâna dair bkz. yukarıdaki 14. not.

30.Mimar sinan tasarımı kervansaraylar için bkz. G.Cantay, "*Sinan Külliyyelerinde Kervansaray Planlaması*", II. Uluslararası Türk ve İslam Bilim ve Teknoloji tarihi Kongresi, Bildiriler, C.II, Mimar sinan, İstanbul 1986, s. 87-103, bu makalede Tekirdağ Rüstem Paşa Külliyesi Kervansaray'ına yer verilmediği; aynı yazarın bir başka yayınında ise,(G.Cantay, "*Kervansaraylar*" *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, C.1, İstanbul 1988, s. 369-392), bu yapıdan s. 370'de "*960/1553 Tekirdağ (Rodosçuk), Rüstem paşa Kerv.*" ve s. 375'de "... *Tekirdağ (Rodosçuk) da Rüstem paşa adına inşa ettiği... günümüze ulaşmadığı için planlanması açısından tanımlamak mümkün olmamaktadır*" şeklinde kısaca bahsedilerek, değerlendirmeye alınmadığı görülüyor.

ihtimaldir³¹. Belki aynı düşünceden dolayı, örtü sisteminin kuruluşu çizime işlenmemiştir. Daha farklı bir konstrüksiyonu akla getiren, aydınlatıcı başka bilgi de zaten yoktur.

Kervansarayın kuzey köşesine bitişik, kare plânlı, kubbe ile örtülmüş, müstakil tek mekândan ibaret bir yapının varlığı çizimden anlaşılıyor ise de, fonksiyonu henüz açıklığa kavuşmuş değildir.

KÜLLİYE YAPILARINDAN İZLENİMLER

Rüstem Paşa Külliyesi, inceleme yaptığımız 1971 ve 1974 yıllarından çok önce ortadan kalktığı bilinenler hariç, restore edilerek sağlam kalabilmiş *camii ve bedesten*, plâni tam algılanamayacak harabe halindeki *medrese* ve kısmen yıkılıp değişikliğe uğramış *çifte hamam* mevcudiyeti ile de, günümüz insanına yakışır ilgiye muhtaç, özenli bakım gerektiren yapılara sahip bulunuyordu:

Cami, çeşitli dönemlerde geçirdiği onarımlara ait³² bazı ufak değişikliklere rağmen, külliyenin diğer yapılarına kıyasla ana özelliklerini oldukça iyi korumuştur. Binanın 1948 tarihli bir fotoğrafına (Resim:1) göre³³, avlu duvarı üzerine eşit aralıklarla sıralanmış *baba* dizisinin, daha sonra tesbit edemediğimiz bir tarihte kaldırıldığı, fakat avluda portal ve duvar konumunun eski şekliyle kaldığı³⁴ anlaşılıyor (Resim : 2).

Medrese, beden duvarları ve dershanesi itibariyle nispeten şanslı bir yapıdır. Edindiğimiz bilgilere göre, zaten harap halde bulunan hücreleri 1880 senesinde yıkılarak³⁵, üzerine iki katlı bir okul (Resim: 1,

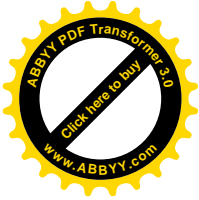
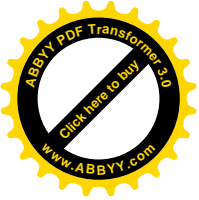
31. Bu sebeple, Cıntay, "Kervansaraylar", s. 374'de "... dikdörtgen bir salon halinde, üç sıra destek üzerine çift meyilli çatı ile örtülü olarak inşa edilmiş..." tanımı ile açıklanıp, s. 383, (Şema VII)'de çizimi verilen yapılar grubu arasında, muhtemelen Tekirdağ Rüstem Paşa Kervansarayının da yer alması gerektiğini, fakat tek sıra destekli olduğu için, aynı tipin bir çeşitlemesi niteliğine sahip bulunduğunu belirtmek isteriz.

32.Camideki onarımlara ait en büyük izler, H. 1257 (M. 1841) tarihli kitabe ile de bilinen Sultan Abdülmecit döneminin özelliklerini yansıtır. Bunlarla ilgili bilgiler için bkz. Tuncel, *Babaeski...*,s. 31-35; ayrıca 1955-1971 senelerinde de, mahiyeti öğrenilemeyen onarım devreleri belirtiliyor: Anonim (Vakıflar Gn. Md.lüğü), *Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar*, (bas. şehir adı yok, tarihsiz), s. 34.

33.Bir kopyasını verdiğimiz bu resim, Çevik, *Tekirdağ...*, 1949, kitap sonundaki numarasız sayfalardan 2.'de, "(Resim:5) Rüstem Paşa camisi ve doğuda zahire depoları. 1948" açıklamasıyla yer alır (ayrıca bkz. kervansarayla ilgili, aşağıdaki 42. not).

34.Sunduğumuz bu fotoğraf, 1971 yılında tarafımızdan çekilmiş ve 1974'deki incelememiz esnasında durum değişikliği görülmediğinden, evvelce belirtilen kitabımızda da aynen yayınlanmış idi (bkz. *Babaeski...*, 104, Res. 44).

35.Çevik, *Tekirdağ...*, 1949, s.68, 85.

3) inşa edilmiş³⁶; dershanesi de, sonra *aşevine* dönüştürülmüştür³⁷. Medresenin, bu tadilatla bir müddet daha eğitime hizmet verdiği öğrenilmekte³⁸ ise de, hangi tarihlerde tamamen terk olunduğu belirlenemiyor³⁹.

İncelediğimiz yıllarda, medreseye ait kalın dış duvarlar, portal (Resim: 4-5) ve derslane ayakta idi. Hücrelerin de sadece yerleri, örtü seviyesine varıncaya kadar, beden duvarları yüzeylerinde görünen izlerden seçilebiliyordu.

Avluda, bütünüyle yıkılmış bulunan okul binasına ait bazı artıklar vardı. Bunlardan, esas binayı enine bölerek yapılan bir ara duvar ve portal yakınılarındaki betonarme bir merdiven sağlam kalmış; diğer küçük yığınları avlunun tamamını kaplamıştı.

Dershane, esas unsurlarını korumakla birlikte, aşevi haline getirilirken, güneybatı duvarının orta bölümüne iç mekânda bir ocak nişi; dış kütlede ise kubbe kotuna erişen yükseklikte bir baca eklendiği görülmüyordu. Pencerelelerden üst sıradakiler harçlı örgü ile kapatılmış, alt sıradakilerden de bazıları, kuru moloz yığılarak kısmen doldurulmuştu (Resim: 6). Asıl bünye ile uyumsuz fazlalıkların temizliği yanı sıra, duvarların derzlenmesi, örtü sisteminin kaplanması gibi ufak onarımlar dershaneyi kurtarabilirdi.

Medresenin bütünü düşünülüğünde, öncelikle kaba döküntüler ve her yerini sarmış ağaçlardan arındırmak gerekliydi. İstenirse, hafriyatla ortaya çıkabilecek temeller, mevcut duvarlar,

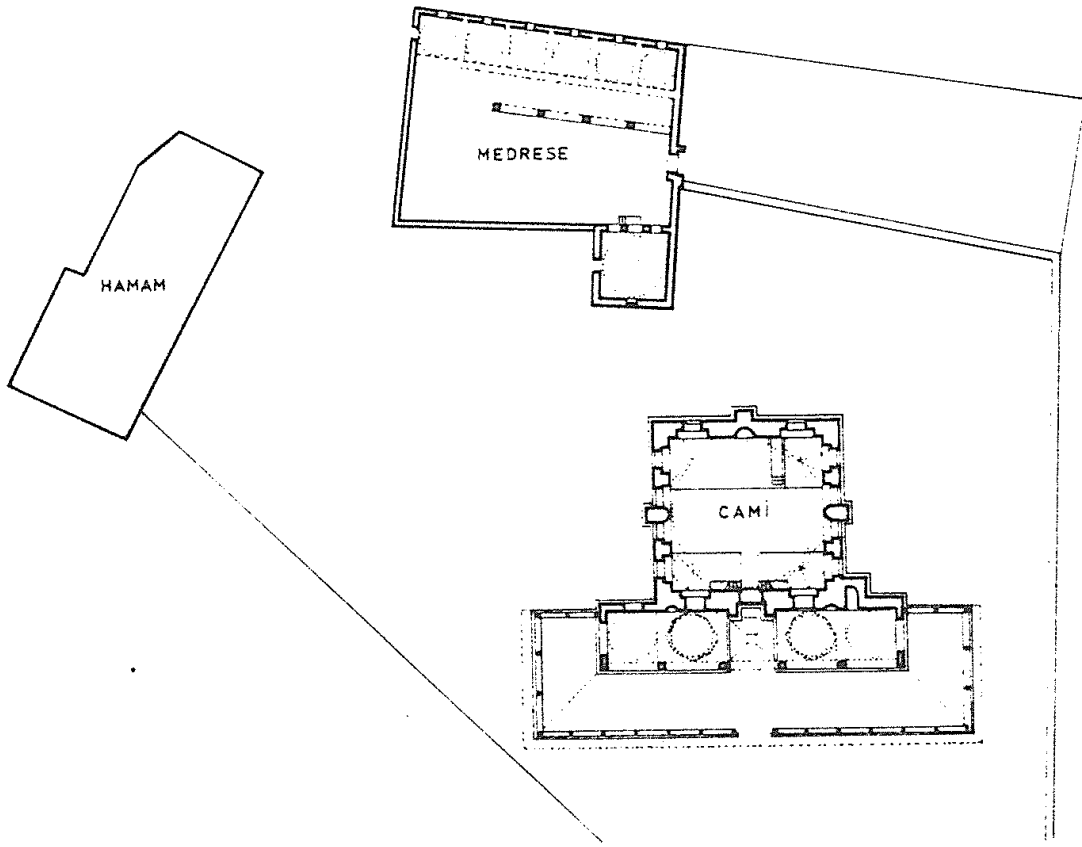
36.Okul inşası da 1880 yılında, şair Kâzım Paşa'nın oğlu, Redif Binbaşı Rıza Bey tarafından gerçekleştirilmiştir (Çevik, *a.e.*, s. 85). Okulun mimârisini biraz daha iyi yansıtan, deniz yönünden çekilmiş poz (Resim: 3, bunun bir reproduksiyonudur); fazla fikir verici değilse de, ilk yayınındaki (Çevik, *a.e.*, Resim: 17) gibi, 1912 senesi kabul edilirse, cami ve civarını gösterir en eski belge niteliğinde bir değere sahiptir.

37.Çevik, *a.e.*, s. 68; ayrıca bkz. yukarıdaki 22. not.

38.Çevik, *a.e.*, s. 68' de, "... *Saltanat devrinde rüşdiye ve idadi... cumhuriyetten beri Cumhuriyet ilkokulu...*" yapıldığını; s. 85'de, "*Tekirdağ Zükur Rüştiyesi*" (=erkek çocuklar rüştiyesi) olarak kurulduğunu zikreder ve peşinden de "... *Şimdi Cumhuriyet ilk Okuluna ayrılmış olan bu yapı...*" diyerek, öğretmen ve öğrenci sayısını dahi verir. Bu bilgilerin verildiği tarihlerde (1949), okulun faaliyette bulunduğu da ortaya çıkıyor.

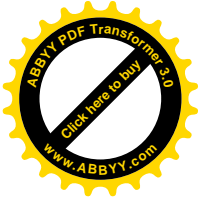
39.Bir evvelki nota aktardığımız açıklamalar ışığında, medrese binasının hizmet dışına bırakılışıyla ilgili en erken tarih 1949 yılıdır. Buna karşılık, Kuran (*Mimar Sinan*, s.345), "... *Duvarları tuğla hatıllı taş, üstü kurşun kaplı olan medrese 1880'li yıllarda çöktükten sonra onarılmayarak terkedilmiştir. Şimdi harabe halindedir*". cümlelerine dair kaynak vermediği için, bu bilgilerin nereye dayandığı öğrenilemiyor ve kıyas yoluyla elde edebileceğimiz bir sonuca ulaşamıyoruz.

görünürdeki izler ve eldeki bazı rölöveler⁴⁰ yardımıyla (Şekil :3), yapının tamamı ayağa kaldırılabilir durumdaydı.

Şek.3- Tekirdağ, Rüstem Paşa Külliyesi vaziyet plânı (Z. Ahunbay'dan)

40. Yapının her biri farklı zamanlarda hazırlanmış üç plânı olduğunu biliyoruz: Bunlar arasında, Şekil: 1 ile verdiğimiz çizim her halde en eskisidir (krşl. 12. not); daha sonraki bir dönemden olabilecek ikincisi (bkz. 23. not, zikredilen arşiv dosyasındaki 1/50 ölçekli plân rölövesi) neşredilmemiştir; muhtemelen çok yakın dönemlere ait üçüncü plân ise, yayından (Ahunbay, *a.g.m.*, s. 299) kopya ederek sunduğumuz (Şekil: 3) çizimdir. Ayrıca 1971, 1974 yıllarındaki incelemelerimizde, portal ve dershanenin detaylı ölçüleri tarafımızdan da alınmış ve çizimi hazırlanmış bulunuyor.

Çifte Hamam, dış duvarlarını genellikle korumuş (Resim: 7,8) ise de, yıkılmış külhan ve su haznesine ait tonoz bakiyeleri (Resim: 9) görünüyor; örtü sistemi ve iç mekân değişikliğine uğrayan mevcut kısımları da depo olarak kullanılıyordu⁴¹. Yıllar süren ilgisizlik ve ihmal sonucu ortaya çıkan harabiyeti ve kullanıcıların keyfine göre bilinçsizce gerçekleştirilen iç taksimat bozulmalarına rağmen, iyi niyetle sahip çıkılırsa, restore edilmekle asıl mimârisine ve fonksiyonuna kavuşabilecek nitelikteydi.

Kervansaray ve kuzey köşesine bitişik yapıya ait, belki temeller kalmakla birlikte, toprak üstünde hiç bir belirtiye rastlanamıyordu. Cami ve yakın çevresinin eski fotoğrafında (Resim: 1) seçilebilen⁴² harabeleri de, yok edilerek, arsasından bir yol geçirildiği, artan kısımda yetişen ağaçların küçük bir koruluk oluşturduğu⁴³ anlaşıyordu (Resim: 2).

RÜSTEM PAŞA KÜLLİYESİ'NDE KORUMA! GÖLGESİ

Rüstem Paşa Külliyesi, gerektiği gibi korunamadan, tasvirin çalıştığımız haliyle 1984 yılına kadar varlığını sürdürdüktan sonra, bir hamle yapan **koruma!** faaliyetinin ani tecavüzüne uğramış; ihyası düşünülebilecek esas yapıları yok sayılarak *restorasyon* kılıfı içinde külliye dokusuna sokuşturulan yeni binalar ihdas edilmiştir.

Koruma! zihniyeti, bu cüretkârlığı çok başarılı, büyük marifet gibi görmüş olmalı ki, öğünme vesilesi yapmak ve muhdes binaları külliye maletmek üzere, gerçek dışı açıklamalarla resimleri dahi yayınlanmıştır. Fakat böylece, Koca Sinan ve eserlerine saygıda kusur göstergesini de aşanların vahim gafleti daha da netleşmiş, kendi elleriyle belgelenerik sergilenmiştir:

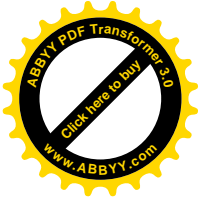
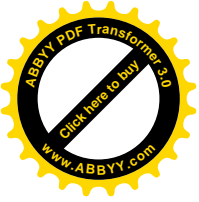
Sinan Yılı olarak kutduğumuz 1988, çeşitli kurum ve kuruluşların düzenlediği seminer v.b. toplantılarla birlikte, son araştırmaları gün ışığına çıkaran yoğun bir yayın faaliyetine de yol açmış; zaten hayli kabarık bir külliye oluşturarak, Koca Sinan ve eserleri hakkındaki yayınlara⁴⁴ yenileri katılmıştır.

41. Erkekler kısmı tuz deposu, kadınlar kısmı zahire ambarı haline getirilmiş idi.

42. Eldeki dokümanlardan ikisini (Şekil: 1 ve Resim: 1) dikkatlice karşılaştırdığımız zaman, vaziyet plânında kervansarayın bulunduğu bölüm kısmen görüntülenmiş olsa da, bir enkaz yığınının ibaret kalıntılarının varlığı resimde (sağ taraf) fark edilebiliyor. Ancak bu resmi ilk defa yayınlayan Çevik, daha önce naklettiğimiz açıklamasında (bkz. yukarıda 33. not), kalıntıları teşhis bakımından isabetli değildir.

43. Nitekim imar plânı raporunda (Aru, *a.g.m.* s. 13, 14) böyle bir teklif vardır.

44. Bunların büyük kısmını derleyen bir kitap: A. Topaloğlu-K.Çelik-M.Z. Ören (Ed: E. İhsanoğlu) *Mimar sinan ve Yapılarıyla İlgili Eserler Bibliyografyası*, Ankara 1988.

Bunlar arasında, büyük boy iki ciltlik hacmi ve gösterişi ile dikkat çeken bir yayı⁴⁵, farklı konulara göre tasnifli, zengin muhtevalı bölümlerden meydana gelmiş ilk cildine karşılık; mantıklı sıralanmadığı gibi, bir kısmı da kötü kalitede basılmış resimler ihtiva eden ikinci cildi bakımından ta'ihisizdir. Kadife kaplı kapakları, yıldızlı bordürleri ve yıldızlara bulanmış takdim sayfalarıyla çelişkili bir öze sahip, albüm niteliğindeki ikinci cilt, Tekirdağ Rüstem Paşa Külliyesi'ne ait 402.- 404., 406., resimleri tanıtmak için **koruma!** anlayışınca verilmiş, yanıltıcı bilgilerden⁴⁶ dolayı daha da düşündürücüdür.

Eski Eserleri Koruma!.. Anlayışının portresini yansıtan söz konusu resimlere karşılık; açıklamalar gerçekte hiç bağdaşmıyor:

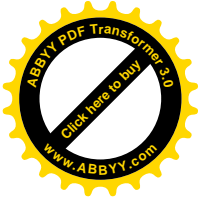
Bu resimlerden "*402. Tekirdağ Rüstem Paşa Külliyesi Cami ve Kervansaray*" alt yazılısı⁴⁷, cami ve çifte hamamı kapsayan bir görüş açısıyla çekilmiştir (Resim: 10) ve sunduğumuz eski görüntülerle (Resim: 1, 2) karşılaştırılırsa, cami ile hamam arasına evvelce yeşil alan halindeki arazi kullanılarak yeni bir bina yapıldığı; bunun ön cephesini açığa çıkarmak üzere, kaldırımın da genişletilmesi için caminin avlu duvarında doğu ucun kırılarak geri çekildiği; sonuçta, yeni bir bina uğruna cami arsasının bile daraltıldığı ilk bakışta hemen fark edilir.

Diğer resimde, "*403. Rüstem paşa Külliyesi, Kervansaray*" tanıtımı ile yeni bina görülmektedir. Ön (kuzey) cephesine ve avlu çevresine büyük kemer açıklıkları sıralanarak, revaklı gibi inşa edilmiş bu

45. Anonim (Vakıflar Genel müdürlüğü, Ed: S. Bayram), *Mimarbaşı Koca sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, C. 1-2, İstanbul 1988.

46. İkinci cildin sayfaları numaralanmamış durumdadır. Bu sebeple, sözünü ettiğimiz yanıltıcı bilgileri, yalnız ait buldukları resim numaralarına atıf yaparak belirtebiliyoruz. Ayrıca bu kitabın tertibi şu şekilde özetlenebilir: Cilt kapağı ve iç kapak sayfasından sonra, mükerrer bir iç kapak ile *Önsöz ve Sunuş* bütünüyle yıldızlı kağıda basılmıştır. Bunların ardına, "*İçindeki Fotoğraflar / Photoes*" başlığı (photoes ?) verilerek (konumuzla ilgili yanıltıcı bilgilerin de aynen tekrarı ile) onüç sayfalık bir liste düzenlenmiş; "*Mimar Sinan'dan Önce Osmanlı Mimarisi*" yazılan bir ara kapak peşindeki sayfalarda, 1-23 numaralı, renkli resimlerle çeşitli eserler görüntülenmiştir. Devamında ise, *Tezkiretülebnîye*'den alındığı tesbit edilebilen (krşl. Meriç, a.e., s. 71, 72) beş satırlık bir yazı ve Türkçe, İngilizce tercüme halinde bir sayfa; A.Ü. Dil ve Tarih- Coğrafya Fak. bahçesindeki Mimar Sinan heykelinin resmine ayrılan bir sayfa; Sinan eserlerine ait muhtelif görüntüler vermek üzere 22.'den 439.'a kadar numaralanmış renkli resimleri ihtiva eden sayfalar; 440.'dan 596.'ya kadar numaralı siyah-beyaz resimlere kullanılan sayfalar; "*Birinci Cildin İndeksi*" başlığı altındaki (hiç bir sistematik ölçüye uymayan, "H" ve "I" harfi arasına, "I.", "II.", "III." rakamların dahi sıralandığı, şaşırtıcı acaplıklarla dolu) onüç yaprak vardır.

47. Bu resim, bir başka yayında "*Tekirdağ Rüstem Paşa Külliyesi, Cami ve Kervansaray (S. Bayram)*" açıklamasıyla tekrar yer almıştır: Anonim (Vakıflar Genel müdürlüğü), *VI. Vakıf Haftası, Türk Vakıf medeniyeti Çerçevesinde "Mimar Sinan ve Dönemi" Sempozyumu*, 5-8 Aralık 1988, (Bildiriler) İstanbul 1989, s. 200, 12. Resim.

bina, Osmanlı taklidi bir üslûp yansıtır. Üstelik, hem hamama bitişmesi, hem de caminin soncemaatyerine oldukça yakın konumuyla dikkat çeker.

Üçüncü resim için, "404. Tekirdağ Rüstem Paşa Külliyesi, restorasyon sırasında" yazısı kullanılmıştır. Bu resimde⁴⁸, medrese dershanesinin önceden beri süregelen harap haliyle bırakıldığı, fakat hemen yanında inşa edilmiş yeni binaya geçiş sağlamak üzere, medrese avlusunu kuzeybatıda sınırlandıran orijinal duvara bir gedik açılarak, buraya Osmanlı özentisi muhdes bir kapı oturtulduğu ve iki tarafında kalan eski duvara ise sadece *harpuşa* yapıldığı görülür (Resim: 11). Ayrıca muhdes kapı ile medrese portali arasında uzanan, iki yanı birkaç sıra tuğla duvarla sınırlı ve çiçekliklerle süslü bir yol düzenlenerek avlu bütünlüğü parçalanmıştır. Ama okul artığı kalıntılardan merdiven ve diğer göçükler ile medrese duvarlarına zarar veren ağaçlar dahi yerindedir.

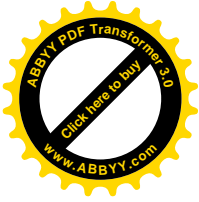
Kitapta, "406. Tekirdağ Rüstem Paşa Külliyesi, Kervansaray, restorasyondan sonra" açıklamasıyla yayınlanan resim ise, esasen külliye ile asla ilgisi olmadığı gibi, ona tecavüz ederek gerçekleştirilen, dolayısıyla ne *restorasyon*, ne de *rekonstrüksiyon* denilemeyecek, tamamı muhdes yeni binaya aittir. Resimde, bu taklit ucubenin avlusundan bir bölüm ve geri plânda kısmen cami görünmektedir.

Tekirdağ Rüstem Paşa Külliyesi'ne ait kervansaray, yapı topluluğunun asıl durumunu aktarmaya çalışırken belirttiğimiz üzere, uzun yıllar öncesi yeryüzünden silinmiş, mimârisi yeterince aydınlatılmıyan ve eldeki bilgilerden anlaşıldığına göre, caminin güneybatı yanında bir bina idi. Yol ve ağaçlık haline dönüşmüş arsasında, hafriyatla temel kalıntılarına rastlanması dahi şüphelidir ve böyle buluntular çıksa bile, kervansarayın sadece *restitüsyonu* veya daha ötesinde *rekonstrüksiyonu* düşünülebilirdi.

Halbuki söz konusu kitap, caminin doğu yanı ile çifte hamam arasındaki, 1984 yılına kadar hiç bir yapı bulunmayan araziye yerleşmiş, *kervansaray*" adı yakıştırdıkları muhdes binayı "*restorasyon sırasında*", *restorasyondan sonra*" ifadeleri ile takdim ediyor.

O halde, geçmişini incelemeye hiç lüzum görmedikleri ve dolayısıyla de tanımadıkları Tekirdağ Rüstem Paşa Külliyesi'ne el uzatmakla kalmamışlar; Koca Sinan'a yaldızlı saygılar sunarken, eserlerini

48. Aynı görüntü tekrar yayınlamıştır: Anonim (Vak. Gen. Md.lüğü), *VII. Vakıf Haftası*, 5-7 Aralık 1989, (Bildiriler) Ankara 1990, kapak resmi; iç kapak arka yüzündeki açıklaması da şöyledir: "*Tekirdağ Rüstem Paşa Külliyesi (Foto: Sadi Bayram)*"

yıkıma terk edip, yeni bina yapmayı fiyakalı şekilde gizlemek istemişler veya *nevzuhur* yapı inşasını *restorasyon* diye bildiklerini göstermişlerdir.

İnanılması her halde çok zor olan bu görüntü, ardındaki ibret verici bir tutumu açıkça sergilemekte ise de, yakından tanımak amacıyla sürdürdüğümüz araştırmalar, diğer gerçekleri aydınlatmış ve külliye yapılarının daha büyük boyutlarda tecavüze uğradığı ortaya çıkmıştır:

Tekirdağ Rüstem paşa Külliyesi için tasarlanmış proje⁴⁹, bir kopyasını sunduğumuz vaziyet plânı (Şekil: 4) incelendiğinde görüleceği üzere, çarşı fonksiyonunda kullanılacak üç adet yeni yapı inşasına yöneliyor.

Bu projeye göre, "*Çarşı I*" çifte hamamı kısmen yok ederek ve bir kanadı da medresenin avlu duvarına bitişik halde, caminin doğu yanına yanaştırılmıştır. İşte bu bina, yukarıda bahsettiğimiz kitaptaki resimler eşliğinde, "*kervansaray...*" takdimiyle yayınladıkları **koruma!** eseridir. Hem de, külliye için bir "*restorasyon*", yani bir ihsan gibi gösterilmekle beraber, aslında yapıya dönüşmüş kocaman gölgelerden sadece biridir.

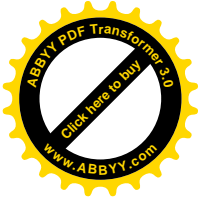
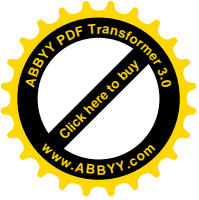
Aynı projede, **koruma!** eserlerinden *çarşı II*, medresenin giriş cephesine yaslanarak, dikdörtgen plânla güneybatıya uzanmış; buna bir köşesi bağlanan *Çarşı III* ise daha batıda "U" biçiminde düzenlenmiştir.

Böylece, mevcut dokusunu bozarak külliye bünyesine dahil edilen bir takım yeni binalarla, doğu ve güneydoğu tamamen, güneybatı kısmen kuşatıldığından, cami âdeta bir kıskaç içine alındığı gibi, asıl yapıların hepsi birbirinden koparılmış, ayrıca hamama ait bir bölüm kullanılmış, medresenin giriş cephesi kapanmış ve avlusu da *nevzuhur çarşılar* için geçit yeri yapılmıştır⁵⁰. Halbuki mevcut kanun hükümleri, bu davranışlara kesinlikle izin vermiyor.

Tekirdağ Rüstem Paşa Külliyesi'ne ait yapılar vakıf eserlerdir ve yanı sıra **2863 Sayılı Kanun** gereğince **Kültür Bakanlığı - Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Yüksek kurulu** veya **Koruma Bölge Kurulu** kararı ile tescil edilmiş olmalıdır. Aynı kanunun 8 . Maddei de, tescil

49.Projenin *avan ve tatbikat* safhası çizimlerine ait ozalit nüshalar, izah raporu fotokopisi, Vakıflar Gen. Md.lüğü (23. notumuzda ziredilen) arşiv dosyasındadır. Proje müellifleri de öğrenilmekle beraber, kişileri teşhir etmek gibi bir niyet taşımadığımızdan isimlerini burada vermiyoruz.

50.Bir önceki not ile bahsedilen iki sayfalık proje raporunda, "*...I ve II. no'lu çarşıların arasında bulunan medresinin de kullanılmasıyla Mimar Sinan Caddesi ile merdivenli yol ile bir alışveriş merkeziyle birbirine bağlanmış olacaktır..*" (s.1); "*... medrese daha önce de ifade edildiği gibi çarşılara geçit vazifesi görmektedir...*" (s.2), şeklindeki cümlelerle, medrese yapısına bakış açıları açıkça anlatılmış bulunuyor.

edilen taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarına dair "*korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının korunması, görünüşlerinin ve çevreleri ile uyumlarının muhafazası için yeteri kadar korunma alanına sahip olmaları dikkate alınır...*" ifadesiyle, görme ve düşünme özürüllü de dahil, herkesin anlayabileceği şekilde net ve açıktır.

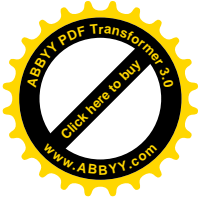
Kanuna rağmen, ona çok aykırı bir **koruma!** tutumu, tahrip edici bütün boyutlarıyla tekirdağ Rüstem Paşa külliyesi çerçevesinde sergilendiğine göre, Mimar Koca Sinan imzalı bu yapı topluluğu, herhalde "*korunması gerekli kültür varlığı*" niteliğinde görülmemiştir. Başka türlü düşünmemize imkân vermeyen bu durum karşısında, yetkili kuruluşların⁵¹ sorumluluk ve görev anlayışları tartışılabilir, yorumlanabilir...

Koca Sinan yapılarını en iyi şekilde korumak ve gelecek kuşaklara aktarabilmek için, kanun veya onun yetkili kıldığı kurum ve kuruluşlara, belirli mesleklere de esasen gerek yoktur. Bütünüyle kültür varlıklarımıza ve bilhassa mimârîmizin dünya çapında dev ustası, Koca Sinan'ın eserlerine düşmanca davranışlardan kaçınacak seviyede bilinçli vicdan ve görgü sahibi olmak yeterlidir.

Eski eser kurtarma çabalarına hizmet için sarfı gereken sınırlı kaynaklarımızın, tam aksi yöndeki **koruma!** yapılarına aktarılması da, esas amaç yolunda feda edilmesi kaçınılmaz ek maliyet değil; tam anlamıyla bir israftır. Gelir arttırıcı yatırım düşüncesiyle, belirli ölçülerde harcama payı yeni binalara akıtılıp kullanılsa bile, eski eser alanından uzak yerler elbette değerlendirilebilir.

Ama bunu dahi beceremeyenler, tek varlık sebebi anıtları korumaktan ibaret kuruluşlar ile anıt eserlere gölge düşürme kabiliyetini çağdaş meslek icrası sanan bazı Sinan meslekdaşları oluyor ise, ne kanun

51. Kültür (ve Turizm) Bakanlığı, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nun 2912 Sayı, 25.12.1986 Tarihli kararı, Tekirdağ Rüstem Paşa Külliyesi'ne dahil çifte hamam içindir: Kararda, *Paşa Hamamı'nın (Çifte Hamam)* tescil kaydının kaldırılmasına ilişkin, *İstanbul Valiliği, İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları İstanbul Bölge Kurulu Müdürlüğü, Tekirdağ Valiliği, Tekirdağ Belediye Başkanlığı* sırasıyla, gün ve sayıları bildirilen yazılar ve eklerine atıf yapılarak, görüşmeler sonunda, "*... Paşa Hamamı'nın (Çifte Hamam) tescilinin devaruna, onarımının acilen yapılması gerektiğine, mülkiyetinin vakıf kökenli olması nedeniyle restorasyonu konusunda Vakıflar Genel Müdürlüğünden görüş istenmesine karar verildi*" ifadesi ile billurlaşan kesin bir tavır görülmektedir. Hiç değilse, külliye yapılarından birine yönelik bu karara rağmen, ortaya çıkmış son durumu yeterince sergilediğimizi ve daha fazla yoruma gerek kalmadığını düşünerek, olumsuz gelişmelerde pay ve katkısı bulunanları vicdanları ile başbaşa bırakıp kınıyor; anıtlara sahip çıkanları takdirle anıp alkışlıyoruz.

eski eser tahribini önleyebilecektir; ne de saygı gösterilerinin nice yaldızlı sayfaları bu tahribatı gizleyebilecektir.

Nihayet, Koca Sinan mirasından en büyük pay sahibi Türkiye için, bu şans karşılığında sorumluluğu yüklenilmiş çok ciddi görevler de vardır. Anıtlara ve gelecek nesillere olduğu kadar, Koca Sinan'a saygı ölçümüzü de belirleyici bu görevlendirmede, hassas bir titizlikle kusursuz başarı sağlanmalı; tesadüflere, keyfiliklere, ihmâle yer bırakılmamalıdır. Aksi halde, acizlik ve affedilmez ayıplar, şimdiki gibi devamla eserleri sonsuzluğuna gömecek; bu kayıplardan hiç biri asla geri döndürülemezdir...

SONUÇ

Tekirdağ Rüstem Paşa Külliyesi, elimizdeki resim ve çizimlerle, yayınlara dayanarak derlediğimiz bilgilerden anlaşılacağı üzere, asıl haliyle korunamadığı gibi, yakın zamana kadar kalabilen dokusu da, Türkiye'deki eski eser politikasına hâkim koruma! zihniyetine has bir metodla kılık değiştirmiş bir yapı topluluğudur.

Kuruluş aşaması Mimar sinan eliyle gerçekleşen bu külliye, hem onarıma muhtaç yapılar görmezlikten gelinmiş; hem de onlara zarar verecek şekilde yeni binalar inşasına göz yumulmuştur.

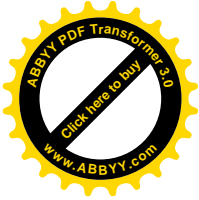
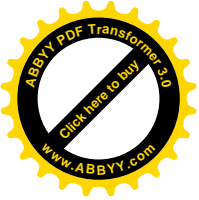
Böylesine akıl almaz bir tutum, üstelik Koca Sinan adına çıkarılan bir kitapta, sanki "restorasyon" uygulaması yapılmışçasına gerçeklere tamamen aykırı bir imaj yaratılarak, birkaç resimle de yayınlamıştır.

Yayınlarda bazen istemeyerek beliren pek çok hata, kağıt üzerinde her an düzeltilebilir. Fakat burada, bizi fazlasıyla üzerek bu satırların gerekçesini oluşturan esas hata, külliye'nin aslına açık bir tecavüz niteliğinde, koca cüsseli yapılara dönüşmüş koruma! gölgesidir.

Yanlış ifadeli yayınlara pekiştirilen, Osmanlı taklidi bir tarzda gerçekleşmiş olması da, ayrı sakıncalar doğuracak, günümüze ve gelecek kuşaklara yönelik, büsbütün aldatıcı bir rol oynayacaktır.

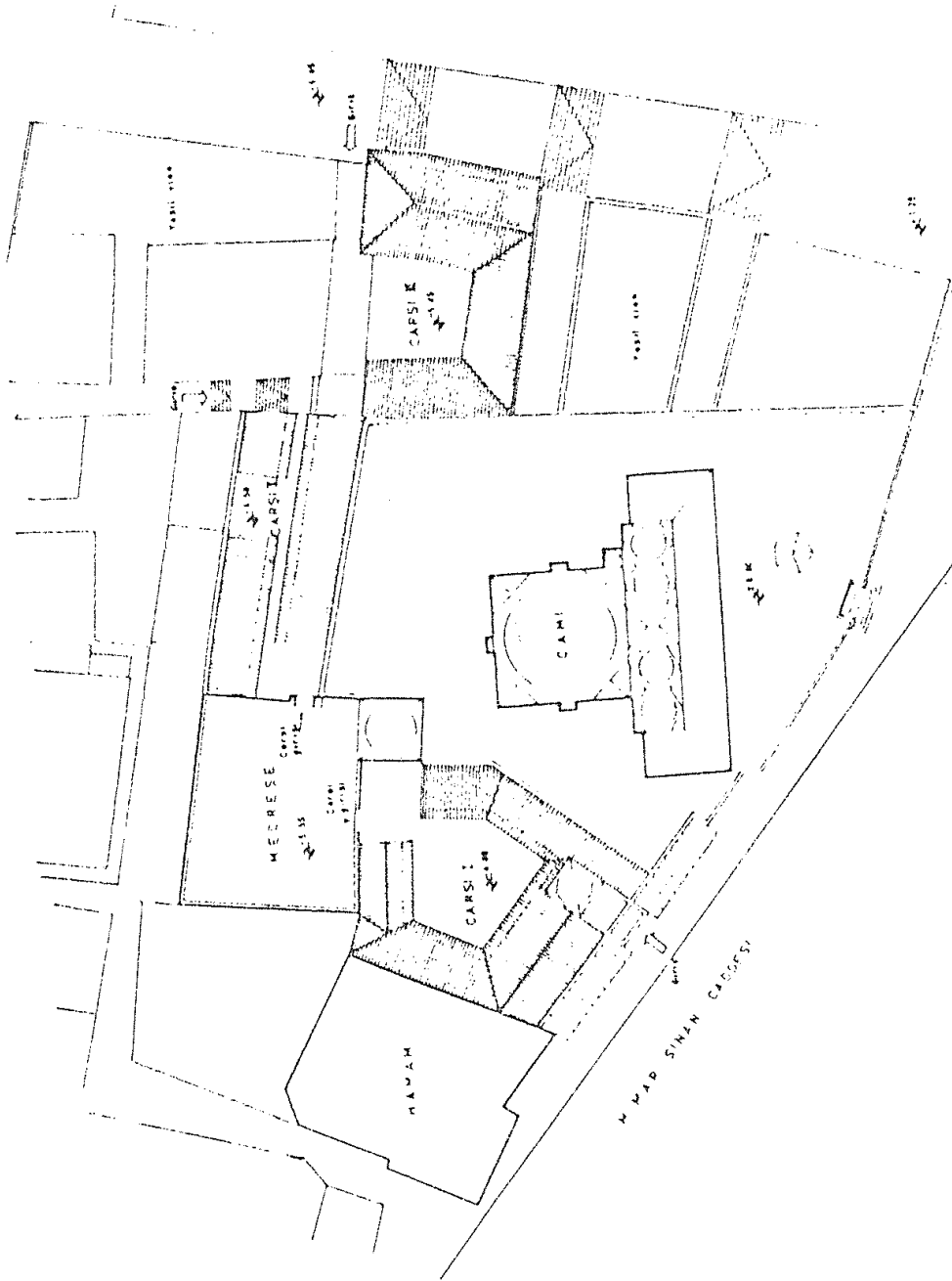
Böyle uzun vadeli, kesin bir hatanın giderilmesinde, yeni yapılaşmanın yıkımı ve en ufak parçasına kadar ayıklanmasından başka çare yoktur. Külliye'nin öz binaları da, zaten ancak bu şekilde bir temizlikle tecavüzden arınabilir.

Derhal yapılması gerektiğine inandığımız bu işlem, elbette ki yetkili kurum ve kurulların sorumluluk anlayışlarına, ilgilerine bağlıdır.

Şimdi, iyi niyetli, gerçek anlamda koruyucu, ciddi ve bilinçli ilgilerini, anıt kurtarıcı çabalarını umutsuzlukla bekleyeceğiz.

Son söz olarak tek dileğimiz, gölgelerinin hiç bir anıt düşmemesini amaç edinmeleridir. Başka ihsan istemiyoruz.

Şek.4- Tekirdağ, Rüstem Paşa Külliyesi ve ek çarşılar
(V.G.Md.lüğü Arşivinden)

